

Nittedal Historielags 70-års jubileum 24. mars 2023

Fra Lone Elisabeth Hansens kåseri om hverdagslivet i 1950-åra i Nittedal

[Hør foredraget her](#)

Kjære festdeltakere!

Jeg skal ta dere med tilbake i tid. Til de tidlige 50-åra, og den hverdagen som var folks liv den gangen. Det er naturlig å spørre; hva bala folk i den vinterharde østlandsbygda med? Det samme som oss. De måtte spare på strømmen. Det høres vel kjent ut? For å holde det varmt brukte de ved, ikke elektriske ovner. Men elektrisitet måtte til, til lys, lamper, matlaging og melkemasiner på gårdene.

Det hadde seg sånn at Akershus e-verk, i perioder, ikke greide å levere nok strøm. De måtte rett og slett koble ut. Og når kunne folk tåle det? De diskuterte det i herredsstyret på Mo. Fra 1 til 4 om natta, eller fra 2- 5? Dette var ei bygd der folk var tidlig oppe om morran, ikke minst gårdbrukerne.

Det er ikke lett å spare på strømmen. Det var det ikke den gangen heller. Det lokale lysverket måtte rett og slett true. Når folk stakk inn til naboen og ble invitert på en kaffetår, og de bladde i lokalavisa som lå på bordet, kunne de lese det svart på hvitt. Ei melding fra lysverket. Hvis ikke folk i Nittedal greide å få ned strømforbruket innen mandag, måtte de koble ut strømmen igjen. En time på dagen, og en time om natta. Slukk lyset, var oppfordringa. Slukk lampene ute, og lampene inne, i rom som ikke brukes. Folk sukka og tente levende lys, som jo er en måte å se på, i mørket.

Så skjedde det at også veden ble mangelvare. Mange hamstra på forsommeren, som i 1954, da det var honved å få kjøpt på saga. Ved av årets skur, til 36 kroner favnen. Honveden er skalken som er igjen etter at tømmerstokkene er blitt til plank og bord. Det var populær vare, for veden tok slutt. De som kalte seg Nittedal vedforretning tok ansvar og meldte fra i avisa; Det kom til å bli vanskelig å skaffe ved, og den kom til å bli dyr. Folk ble bedt om å bruke koks og kull isteden. Vi er nok mange som, en gang på 50-tallet, har sett far, eller mor, løfte et aluminiumsspann, med håndtak, og forsyne ovnen med koks.

Og hva gjorde folk med glatta? Det var vel ingen som kunne stikke av til Kanariøyene den gangen fordi det var glatt! Hva vi gjorde? Jeg kan iallfall se mor trekke en full askeskuff ut av ovnen, som hun gikk ut og strødde på gården så langt det rakk.

Det var ikke kaldt og mørkt hele tida den gangen. Jeg skal skynde meg og nevne festene, på lokalet, i nord og sør, livlige fester i helgene, med hæla i taket, ganske sikkert. Lokalavisa fortalte om en lystig eldrefest, det var på vinteren i 1952, med taler av ordføreren og sogneprest Mørstad. Så ble det mørkt i salen, og det var klart for filmfremvisning, før det ble fortært store mengder førsteklasses lapskaus, med øl til. Og så var det karamellpudding til dessert, den gangen også.

Hva drømte de om, folk, de var vel foreldrene til en del av oss som sitter her. For vi må vel tro at det var plass til drømmer?

Da jeg bladde i de gamle fine papiravisene til Varingen, var det tegn til at krigens dager ikke var langt unna. Ei bok ble anbefalt, den handla om en motstandsmann, en krigshelt som hadde jobbet for de hemmelige tjenester. Et leserbrev kom fra en som reiste med toget hver dag mellom Oslo og Hakadal. Togene var jo nedslitte, blant annet etter tyskernes transport av tropper og materiell. Det var ikke det minste hyggelig å bli mint om krigen. I fart var det et spektakkel verre enn 100 skramleorkestre, skriver den arge reisende.

Folk gikk til skolene i bygda, der det var utdeling av rasjoneringskort. Jeg fant en annonse for det så seint som i 1951, og jeg vil tro at korta gjaldt sukker og kaffe, her som andre steder.

Okkupasjonen satt i. På samme tid var det jo sånn at folk henta fram de kreftene de hadde. De drømte om nye og helst gode liv. Og da måtte de ha noe å leve av, de måtte ha arbeid.

Mange hadde hendene fulle, og vel så det, de var gårdbrukere. Kan hende hadde de jobb til andre, som fjøsrøktere, som griserøktere, eller tjenestefolk. Andre fant arbeid i skauen, på sagbrukene. på kruttverket, eller ved jernbanen. I Nittedal var det mange som drev butikk. Bakeri, manufaktur, sydamer, drosjebileiere. Det var småbedrifter, flinke grundere. Åneby fiskemat het en av dem. Hver eneste morgen kjørte Reidar Olafsen firmabilen til fiskehallen i byen for å hente råvarer, for det meste hyse. Det var 4-5 ansatte som sto klare da han tilbake, og de var snart i full sving med å lage kaker, pudding, fløtepudding, og boller. Og så ble maten kjørt rundt til de mange butikkene her i bygda. Kan hende var det ikke tilfeldig at ordfører John Stakvik som eide bedriften, kom fra Nord-Møre.

Det ble nok lange dager for mange, men vi ser tegn til flexi-tid. Ansatte ved Hakadal Møbel- og trevarefabrikk ble enige med ledelsen om å jobbe litt mer på mandager og torsdager, mot å få fri på lørdager.

Om folk stolte på egne krefter, og tenkte at det langt på vei fikk holde, var det saker som øvrigheta måtte ordne opp i. Og hvem stolte folk i bygda på den gang? Etter lokalvalget i 1951 fikk AP 13 av 20 plasser i herredsstyret. Høyre hadde 3 plasser, Bondepartiet hadde 3, og NKP hadde 1. Jeg tar med at det er tre kvinner blant de 20.

Politikk. Hvordan bestemte folk seg for hvilke politikere de holdt med, når de ikke hadde tv-debatter? Jeg tror de snakka sammen. Når de satt med kaffe og mat i spisepausen på jobben, eller de satt i røykekupeen på toget. Hvis de møttes på veien – de brukte beina sine den gangen - var det jo naturlig å stoppe for en prat. Tenk om vi kunne bli sånn igjen? At vi stansa opp, tok oss tid, og snakka sammen? Her tror jeg vi har mye å lære.

Så hadde vi telefonsentraler. I mars 1953, på samme tida som noen ivrige folk i bygda stifta et historielag, kunne folk også lese andre gode nyheter. Slattum telefonsentral skulle få nye jordledninger. Og drosjene fikk radiosendere. Det var bare å ringe sentralen først, så satte de deg direkte over til drosja.

Men hva om viktige beskjeder måtte spres skriftlig? Vi hadde ikke e-post, men det fantes duplikatorer. Eller duplikator, som de vel sa, på nittedals-mål.

Det ble forklart i annonsen hva det dreide seg om. Det var en eldre, av typen Gestetner, en mangfoldiggjøringsmaskin. Den passet godt til foreninger. Den var til salgs for kr 100,-.

Tidsbilde. Jeg vil gjerne ta dere med inn i et sannsynlig tidsbilde; kara som jobber borte på Rotnes-saga har matpause. Etter å ha spist ruller de seg en røyk, noen røyker pipe, andre tygde skråtobakk. Vi må vel tru at kara på Saga snakker om stort og smått. Disse karene er jo stinne av kunnskap om alt som hadde med skogsdrift å gjøre, hogst, lunning, framkjøring, og kvalitet. Kan hende snakker de om fløtningsinspektøren, som vil gjøre arbeidsforholdene bedre for fløterlaget. Så kommer en av dem på det han hørte i går og spør – om dem andre har sett at Einar Gerhardsen kommer til Nittedal? Noen nikker, det er mannen som har vært statsminister siden krigen og fram til året før. Kanskje var det en ide å sykle til Folkets Hus nede på Slattum? En av kara fnyser, og sier det er et partimøte. Det er ikke noen hemmelighet at han er kommunist og mener at NKP sin ene mann er den beste politikeren i hele i herredsstyret. Da er det nok noen som smiler skjevt.

De prata helt sikkert om mye annet, karene på saga. Om festen på Folkets Hus siste lørdagen, røpa kanskje hvem de hadde fått siste dansen med, ikke vet jeg, og så var det han gærningen fra byn eller var det fra Hadeland? som de hadde hørt om... Han ble arrestert i stasjonsvegen om natta, for beruselse. Det var noen som hadde rivi av 2 dørhåndtak fra ei folkevogn som sto i nærheten. Da mannen blei tatt av lensmannen, hadde han begge dørhåndtaka i hendene. Men nekta blankt for at det var han.

Og så var det bilisten fra Oslo. Han kjørte utfor veien på Hagan, for å sleppe å kjøre på kuene som gikk i veien. Han svingte så brått at bilen velta over i en skråning. Men heldigvis. Sjøføren OG bilen, kom begge godt fra det.

Gerhardsen. Da han, som de hadde snakka om på saga, kom til Slattum en mørk novemberkveld i 1952, var det både godt frammøte og en lydhør forsamling, sto det i Varingen. Frimodige bygdefolk spurte hva Gerhardsen syns om alle penga som gikk til forsvaret? Da hadde han svart at kan det bidra til å hindre krig, er det vel anvendte penger.

Folk er så opplyste i dag, heter det. Mon det. Vel, etter at Gerhardsens hadde vært på Slattum, og selvsagt ut fra andre forhold, hadde mange gjort seg tanker om styre og stell. Og når det er stortingsvalg året etter, i 1953, er det 75 prosent frammøte. Til sammenligning var det 77,1 prosent, i gjennomsnittlig valgdeltakelse, ved siste valg i vår tid. Den gang var Hagen krets best. Det var 4 313 dølinger som hadde rett til å stemme. Og de fleste stemte AP.

Kvinnene – den gang – hadde andre arenaer enn politikken. Og hva fikk de ikke gjort! Alt. Eller iallfall det meste. Det var en hær av flinke, kreative, energiske damer. Det blir heldigvis snakka høyt om i vår tid. Samtidig var det noen spredte tegn til at kvinner også kunne komme til å erobre nye arenaer. Annelise Hexeberg hoppa på ski, i gutteklassen, og var skikkelig god. Og plutselig hadde bygda en kvinnelig banksjef, tenk det, i 1954 var Astrid Ruus landets første og eneste i en slik jobb, og det ble skrevet om i selveste Morgenposten.

Til hverdags var gjøremålene mange. Mange av oss husker sinkbaljer og vaskebrett. En venninne husker bryggepanna i støpejern, som ble varma opp med ved. Hun likte å være med mor i vaskekjelleren og kan ennå se for seg mora løfte plaggene med en langkost fra den kokende panna, og over i skyllekummene.

Varmtvann hadde en egen klang, av luksus, mener jeg å huske, og ser for meg den verdifulle varmtvannsberederen som hang oppe på veggen.

Flislagte baderom med stilren belysning i børstet stål, krever folk i dag. Noen hadde bad, ikke så mange, men et vannklosett i kjelleren ble det vel en råd med. Noen måtte nøye seg med utedo.

Men drømmen om en egen maskin til vaska, begynte å ta form. Damene i vellene Skillebekk, Gjelleråsen og Glanerud, gikk sammen. Resultatet var en spennende kveld. Det var den flotte reklamekonsulent fru Brinchmann som demonstrerte Hoover vaskemaskin. Fra den dagen må vi vel tro at drømmen tok fastere form. Og kanskje ble det lagt litt penger til side i en tom boks, på et hemmelig sted på kjøkkenet.

På kjøkkenet smurte mødrene utallige brødsriver med ost og leverpostei, og gjorde i stand matbokser og flasker med saft. De vinka unga avgårde fra vinduet, unga fløy til skolen, de kom hjem og fløy ut igjen, over bakker og hauger, til skauen eller til elva, eller hjem til gården med noen i klassen, der de hadde både hest, kuer, griser og høner. Landskapet var spennende og iblant en utfordrende leikeplass. Jeg tror at de unga, det vil si mange av oss som er her, lærte mye av å bli gitt stor frihet.

Hjemmet skulle holdes pent, og husmødrene kunne få gode ideer fra andre mens de venta på tur i butikken. De hadde fått inn mye nytt i manufakturen. Ubleka og bleka lakenlerret, rimelige priser på ullgarnsrester og keramikk med feil. Det skulle være duker på bordet i et ordentlig hjem, frokostduk, voksduk, silkeduk. Hvit dukdamask som metervare. De gjorde nok store øyer, da de fikk høre nytt.

De kasta ingenting, folk på 50-tallet. Melka var verdifull. Mange husker rampene med store melkespann, de mindre spannene i blick, de blanke melkeflaskene. I avisa var det en fast spalte som het «Oss husmødre imellom». Blant mange gode tips var dette: Blir det en slant med surmelk til overs, kan det bli til godt pålegg på følgende måte: Gi melka et hurtig oppkok, hell i en sil slik at det tynne renner av. I den faste massen kan man ha litt karve, litt salt eller finhakket gressløk. Smaker bra, men bør brukes nokså raskt!

Gjenbruk er blitt trendy. Så bra! Så fint at dere har skjønt det, sier jeg da, dette visste folk alt om på 50-tallet. Noen eksempler. Skimaker Ivar Halvorsen tok alle slags reparasjoner og forandringer på ski, og skia ble som nye. Mødrene sveiva eller tråkka symaskinen og trylla fram de fineste plagg. Et triks var å sprette opp klær etter sømmene, og snu stoffet, for det kunne være like fint på den andre sida. En annonse som mange sikkert svarte på, lød: Pent salongmøblement rimelig tilsalgs. Ikke moderne, kr 125. Pluss stor kokeplate av typen «Lyn», kr 40. I en annen annonse sto: En brukt en-hests slåmaskin ønskes kjøpt.

Kortreist mat vil folk ha i dag. Vi hadde kortreist mat, vi. Hagene til folk bugna av frukt og bær, jeg kan ennå kjenne smaken av knasende sukkererter, og modne stikkelsbær. I uthuset hadde vi høner, og noen hadde gris. Det var både hønsenetting, og settepoteter, å få kjøpt.

Folk måtte spare til ting før i tida. Og tenk, vi hadde vår egen bank i bygda den gangen, som du rent fysisk kunne åpne døra og gå inn i. Og enda bedre, du kunne få snakke med noen, med et lys levende menneske. Nittedal Sparebank hadde kontortid flere dager i uka. Folk hadde med kontanter i pungen og leverte pengene over disk. De sparte, eller søkte lån.

Kino. Folk klarte seg uten tv, podcast, netflix, selvfølgelig gjorde de det! For de hadde kino. Folk elska å gå på kino, og leste med spenning kinoannonsene. Og jeg gjetter på at det var mange som gikk og sykla til Folkets Hus for å se Hollywood-stjerna Elisabeth Taylor i filmen «Lassie klarer brasene». Og hvis Danny Kayes navn sto på plakaten, eller Helan og Halvan, var det garantert noe å le av.

En kinogjenger ville ha bedre kinokultur. Spillefilmen lå på to ruller, så midtveis i filmen må kinomaskinisten skifte rull på framviserapparatet. Det tar 1,5 minutt. Likevel skal de fleste ut og ta seg en røyk, men å rekke det på den tida er vanskelig. Det blir å storme inn etter at andre akt har begynt. Til almen forstyrrelse.

Det var finere kjendiser den gang, syns nå jeg. Og folk i bygda delte en kjendis med hele Norge, for han Alf Prøysen flytta hit i 1948. I 1950 utga han romanen «Trost i taklampa», og den solgte i ufattelige 60 000 eksemplarer samme året. To år seinere ble den til skuespill på Det norske teatret og til hørespill i radioen, og så til spillefilm i 1955. På denne tida visste alle at døtrene til Bjørklund, som bor i vokterboligen ved Nittedal stasjon, synger nydelig og kaller seg Bjørklund Sisters. Gjennombruddet kom etter hvert, til gangs.

Nå skal vi tenke oss et møte med kaffikanner og hjemmebakst, og engasjerte bygdefolk. Åssen skal vi få folk i Nittedal til å lesa mer? Hans Evensen snakker ivrig om alle de flotte bøkene, sammen med styret for Folkeboksamlingen. Etter mange kaffikopper finner de ut av det. De må rundt på bygda og høre om folk stiller opp. Det gjør de. På nyåret 1952 reklameres det for utlån av bøker. På kveldstid, en gang i uka, over hele bygda. Bokkassene ble brakt rundt, ikke bare til skolene, men også til Dr. Andresens venteværelse på Hagan, til Hakadal Møbel- og trevarefabrikk, Rotnes Bruk, til Åneby kafe og til Aas gård.

Vi nittedølinger er skikkelig sporty typer, alle veit jo det, at vi var og er, stjerner i snø.

I sommerhalvåret, da? Vi hadde topp orienteringsløpere og skyttere. Og fotballspillere. Spillere i alle aldre fant plass på flatmark ved Nitelva. Det hendte de måtte dele plassene med kuene. Som på Kuruka stadion i søndre.

Karene i bygda spilte seriekamper i 2.divisjon. Nittedal/Hakadal mot Oslo Politi IL gikk på Frogner stadion. Og endte uavgjort for våre, mot ordensmakten, 2-2.

Om høsten i 1953 var det duket for årets storkamp i fotball! Nittedal MOT Hakadal. Det kom til å bli spennende.

Det var Håkon Bollum fra Nittedal som sto for det første målet, på en returball fra keeper. I annen omgang sto Bollum for en flott scoring til. En ball ble fikst lagt fram av Kaare Dahl, den ble fyrt av direkte og satt kontant i nettet. Hvem tror dere vant? Det var nittedølingene i sør som vant, hele 3-0. Men referenten er kvass; det ble for mange harde taklinger, og utallige frispark. De fleste var Nittedal ansvarlige for.

Selv om folk delte seg når det gjaldt fotball, sto de sto nok sammen når det gjaldt. Som våren 1952 da ei samla bygd tok opp kampen mot flaksende kråker, ved blant annet å legge ut gift på gjødselhauger. Kråka var blitt en farlig rovfugl som tok egg og kyllingunger fra annen fugl. Kråka angrep hareunger, rådyrlam og hjortekalv, og spiste av landbruksvekstene.

Selv om vi mennesker strever etter å gjøre vårt beste, er det ikke alt en rår med. Som naturkreftene. I 1954 så gårdbrukere mot himmelen. Skulle det aldri slutte å regne? I juli 54 var det 27 dager med mer eller mindre regn. På jordene sto hesje på hesje fulle av høy, og noen oppdaga tørråte på potetene. Så ble det å jobbe for fullt når det var opphold mellom bygene.

Året etter, i august 1955, var folk igjen i naturkreftenes vold. Men nå lød det - skal det ikke begynne å regne snart?

Brann. Folk er vare for brannfaren, og når det bryter ut brann på Hakadals Verk i juli, løper de til for å hjelpe. De danner en levende lenke fra inntaksdammen ved elva og opp til verket, bøttene går fra hånd til hånd, i et rivende tempo. Det kommer brannbiler fra Oslo og fra Lunner, og det går bra, eller for å si det slik – det kunne ha gått verre. Ingen menneskeliv tapt og alle dyra ute. Årsaken til brannen var trolig selvantennning i ei kornbu, skriver avisen.

Den samme sommeren står kornåkre brunsvidde. Einar Stovner på Mo gård har 25 melkekyr som lesker seg i Kruttverkbekken. Han sier han frykter at han ikke kan levere det han pleier hvis det ikke er fôr nok til dyra.

En viktig mann vokter de store og verdifulle skogområdene. Det gjør han fra brannvaktårnet på toppen av Varingskollen. Morgenposten lager reportasje fra kollen, og Nils Pinslie forteller at på fine klare dager ser han langt inn i Sverige, han ser Gaustadtoppen og store deler av Romerike.

Pinslie viser til at kommunikasjonen med verden rundt er god. Men tråden ligger bortetter bakken og er jo utsatt for alt mulig. Så han har et ønske: For nå skal det strekkes en ny linje til Ørfiske, og kunne vi komme inn på de samme stolpene, ville det vært fint, sier han.

Vi skal holde oss i høyden. Ikke mange hadde sittet i et fly, det var vel noe som folk gispende nøyde seg med å snakke om, som min egen mor. Aldri om noen skulle få henne opp i løse lufta! Men det ble iallfall en mulighet for ordfører Stakvik. Alle i fylkestinget i Akershus ble invitert av SAS. De sirklet over fylket i mer enn en halv time. og etterpå var alle enige om at det hadde vært meget interessant å se kommunene fra oven. Ordføreren vår hadde nok sett enda lenger enn Pinslie i tårnet på Varingskollen. Det var forøvrig en stor 4 motors DC 6 som besørget turen.

Stiftelsesår. Jeg skal runde av med det som 16. oktober 1953, i stiftelsesåret vårt, var førstesidestoff i Varingen. Hva tror dere? Møter i herredsstyre? Ulykker? Sensasjoner? Nei, det var Ukens dikt, om heimbygda, skrevet av Erling H. Røste. Jeg leser siste verset.

Hold heimbygda kjær hvor du går hen
Elsk den i gjerning og ord
Du skuer så mangt men intet som den
Den herligste plett på jord

Takk for oppmerksomheten!